

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.1.89>

UOT: 82-1.512.162

İlahə Ələkbərova

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26

e-mail: ilahelekberova@gmail.com

HƏBİBİ YARADICILIĞININ FÜZULİ POEZİYASINA TƏSİRİ

Xülasə

XV əsrin axırı və XVI əsrin əvvəllərində yaşamış Həbibin orijinal bədii üslub xüsusiyyətləri ilə Azərbaycan şeir tarixində əhəmiyyətli yer tutur. Əsərlərini doğma Azərbaycan dilində, aydın üslubda yazan, hürufilik və təsəvvüf kimi mövzulardan bəhs edən, sənətkarlığı ilə Füzulini belə heyran edən, onu əsərinə nəzirə, təxmisi yazmağa sövq edən Həbibinin şeirləri yüksək poetik işləmələri, həyatın incə duyğuların tərənnümü ilə fərqlənir. Lakin Həbibinin divanı dövrümüzədək gəlib çatmamışdır. Ədəbi irsindən yalnız 50-yə qədər şeiri (qəsidə, qəzəl, müsəddəs, tohid, qitə və sair) məlumdur. Şeirlərində insan ləyaqətini, mənəvi gözəlliyi, məhəbbəti tərənnüm etmişdir. Həbibinin şeirlərində hürufiliklə bağlı motivlər də öz yerini tapmışdır. O, aydın və canlı metaforalarla məhəbbət və sufilik mövzularında fəlsəfi şeirlər yazmışdır.

Həbibinin yaradıcılığı Azərbaycan şeirinə, Füzuli və başqalarının yaradıcılığına, ümumiyyətlə, türkdilli poeziyaya güclü təsir göstərmişdir. Şeirlərinin xalq ifadə tərzinə yaxın olan dilində mürəkkəb ərəb və fars tərkibləri qismən azdır. Hələ uşaqlıqdan poeziyaya maraq göstərmiş Füzuli ilk poetik ilhamını məhz Həbibidən almışdır.

Açar sözlər: Füzuli, qəzəl, poeziya, lirika, məhəbbət.

Giriş

Həbibin lirikası Azərbaycan ədəbiyyatında getdikcə qüvvətlənən dünyəvi meyilləri əks etdirir. Mənbələrdən aldığımız məlumatlara əsasən o, təqribən 1470-75-ci illərdə indiki Ucar rayonunun Bərgüşad kəndində anadan olmuşdur [5, s.340].

Həbibinin həyatı və elmi-bədii irsi haqqında Azərbaycan oxucularına ilk məlumatı 1921-ci ildə Səliman Mümtaz vermişdir. O, Həbibinin tərcümeyi-halına aid Sam Mirzənin fars dilində verdiyi maraqlı təfəsilatı Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş və şairin məşhur “Gər səninçün qılmayam çək ey büti-nazik bədən” misrası ilə başlayan qəzəlini, həmçinin Füzulinin ona yazdığı təxmisi ilə birlikdə “Soltanüş-şüəra” adlı məqaləsində nəşr etmişdir [1, s.342].

Həbibinin şeirlərini diqqətlə nəzərdən keçirildikdə tamamilə aydın görünür ki, şair öz coşğun qəlbinin hərarətini, səmimiyyətini panteizm və hürufilik meyillərini əks etdirən əsərlərdə deyil, dünyəvi məhəbbət tərənnümü olunan qəzəllərində ifadə etmişdir. Heç də təsadüfi deyil ki, şairin məhz həyat məhəbbətini tərənnüm edən qəzəllərinə və müsəddəsinə onlarca nəzirələr yazılmışdır. Füzulinin təxmisi etdiyi aşağıdakı qəzəl fikrimizi təsdiq edir:

*Gər səninçün qılmayan çək, ey büti-nazik bədən,
Gorum olsun bu qəba, əynimdə pırahən kəfən.
Çıxmaya sevdəyi-zülfün başdan, ey məh, gər yüz il*

*Üstüxani-gəlləm içrə dutsa əqrəblər vətən.
Düşdü şəbnəm bağə, gəl, ta gül nisar etsin sanə,
Səbzənin hər bərginə bir dür ki, tapşırmuş çəmən.
Ey könül, eşq əhlinə hər dəm gülərdin şəm tək,
Mən deməzmidim ki, bir gün ağlıyasıdır gülən.
Necə dinlənsün Həbibin sənsiz, ey əndamı gül.
Çün batar cisminə təndə hər tük, olmuş bir tikən [2, s.4-16].*

Gətirdiyimiz misallardan da görüldüyü kimi, qəzəlin qüvvəti canlı insan duyğularını əks etdirməsində, səlis, aydın dilində, parlaq bədii ifadəsidədir. Təxmisin bütün bəndlərində Füzulinin Həbibini beylərinə hörmətlə, diqqətlə yanaşdığını, əlavə etdiyi misralarla bu beylələr arasında məharətlə üzvi əlaqə, keçid yaratdığını görürük.

Füzulinin Həbibini qəzəlinə yazdığı təxmisindən əlavə qeyd etmək istərdik ki, şairin “Dün sayə saldı başıma bir sərvə-sərbülənd. Kim, qəddi dilruba idi, rəftari dilpəsənd” misrası ilə başlayan müsəddəsi də Həbibinin “Dün gördüm ol nigarı-tərəbnakü ərcümənd” misrası ilə başlayan müsəddəsinə nəzirə olaraq yazılmışdır. Tədqiqatçılar Həbibinin bu şeirini yüksək dəyərləndirmişlər. “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”nin üçüncü cildində oxuyuruq: “*Hələ ilk mənbələrdən şairin qeyd etdiyimiz müsəddəsi təqdir edilmiş, sonralar irsinə həsr olunmuş müxtəlif yazılarda “Dedim-dedi” müsəddəsi araşdırıcıların diqqətini xüsusilə cəlb etmiş, o, Azərbaycan şeirinin nadir incilərindən biri kimi təhlil süzgəcindən keçirilərək bütövlükdə “sağlam, gümrah həyat zövqünün və insan gözəlliyinin təsdiqi kimi qiymətləndirilmişdir”*. Həqiqətən, Həbibini qələminin qüdrət və qüvvəti, demək olar ki, öz zirvəsini şairin həmin müsəddəsində tapmışdır” [1, s.346].

*Dün gördüm ol nigarı tərəbnaku ərcümənd,
Kafur əlilə dəstələmiş ənbərin kəmənd
Baxdım şikənc türresinə zaru müstəmənd,
Bir şəxsi-natəvan oturur gərdənində bənd.
Kimdir bu miskin, ol nə rəsəndir dedim, dedi
Zülfün kəməndi, tutsağı canınduru sənin.*

Bu şeir hər iki şairin lirikasına hakim olan məhz bu dünyəvi ruh, həyat zövqü, insan duyğularının üstünlüyüdür. Bu müsəddəsində Füzuli öz sələfindən çox irəli gedərək heç bir zaman rəngi-rövnəgi solmayan bədii nümunələrdən birini yaratmışdır.

Həbibinin poeziyası Füzuli üçün yalnız bir ilham qaynağı deyil, həm də **ədəbi və mənəvi məktəb** funksiyası daşıyırdı. Füzuli, bu məktəbin tələbəsi olaraq onu yalnız təqlid etməmiş, əksinə **şərh etmiş, təkmilləşdirmiş və yeni poetik dəyərlərlə zənginləşdirmişdir**.

Hər iki şairdə məhəbbət motivi əsas mövzulardandır. Lakin Füzulidə bu motiv ilahi mənə kəsb edir, Həbibidə isə bəşəri və romantik xarakter daşıyır.

Dil və üslub bir şairin ədəbi kimliyini müəyyənləşdirən əsas amillərdən biridir. Klassik poeziyada bu üslub öz dövrünün estetik tələblərini əks etdirdiyi kimi, şairin daxili-mənəvi dünyasını da ifadə edir. Həbibini və Füzulini yaradıcılığı arasında müşahidə olunan dil və üslub fərqləri, əslində poeziyada bir inkişaf ardıcılığının göstəricisidir.

Füzuli Həbibinin üslub xəttini qoruyaraq onu **fəzaca, mənəca və poetik alətlərlə zənginləşdirmişdir**. Füzuli sadə ifadələrə dərin mənalar yükləmişdir. Məsələn, “şərab” onun poeziyasında həm sevgi, həm də ilahi mərifətin simvoludur. Onun şeirlərində “kül”, “od”, “şəm”, “meyxana” kimi obrazlar çoxqatlı metaforalar kimi çıxış edir. Cümlələr daha mürəkkəb, ritmik baxımdan daha zəngin və ornamentlidir.

Füzuli bəzi qəzəllərində ustadlarının adını çəkməsə də, onların poetik təsirini hiss etdirən ifadələrə yer verir: Məsələn, “Söz qədrini bilənlərə söz izzət verir” kimi misralar, söz sənətinə və söz ustadlarına olan hörmətin poetik ifadəsidir. Onun qəzəllərində tez-tez rast gəlinən “ustad kəlamı”, “söz əhli”, “əhli-irfan” kimi ifadələr, ədəbi və mənəvi irsə bağlılığın göstəricisidir.

Həbibli lirikasında əsas yeri dünyəvi meyllərin təsdiqi durur. Onun şeirlərində həyat və insan tərənnümü xeyli dərəcədə qüvvətlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən Füzuli poeziyası ilə onun arasında bir bağlılıq, bir oxşarlıq tərəddüdsüz meydana çıxır.

*Ey ki, qəddi-dilbəri sərvi-səhiyə bənzədən,
Rast et billah nəzər kim, müntəhi bala gəlür.
Müshəfi-hüsnünn təfəül etdiyimcə rüzü şəb,
Taleimdə görünən bu surəti-taha gəlür.
Hər qaçan badi-səhər dəprətsə mişkin zülfünü,
Xatirim olur pərişan, başıma sövdə gəlir.*

Həbibli bir beytində könlünə müraciətən deyir ki, hər gecə şam kimi eşq əhlinə gülərdin. Mən sənə demədimmi ki, bu gün gülən sabah ağlayacaqdır. Yəni bilmirdinmi ki, bir gün sən də aşıq olacaqsan?! Füzulinin bu beytə əlavə etdiyi misralar, etdiyi keçid diqqətəlayiqdir. O, könülə üz tutub deyir: “Mən sənə deyirdim ki, dərd əhlinə şəkk gətirmə, səni də dövrən dərdə salar. Nəsihətə qulaq asmadın, indi sən də aşıqsən və işin ah etməkdən ibarətdir”. Həbibli eşq əhlinə sadəcə gülməkdən, Füzuli isə onlara şəkk edib, inanmayıb gülməkdən danışıq:

*Der idim, ey dil, gətirmə hiç dərd əhlinə şəkk,
Ta səni həm salmasın bir dərdə dövrəni-fələk,
Almadın pənd, imdi aşıqsən, işin ah eyləmək,
“Ey könül, eşq əhlinə hər şəb gülərdim şəmtək,
Mən deməzmidim ki, danla ağlayasındır gülən” [2, s.344].*

Görkəmli türk alim Fuad Köprülü yazır: “*Son bir mütalə olaraq şunu söyləyəlim ki, Həbibli Füzuli ilə bərabər azəri ədəbiyyatının, şübhəsiz, böyük istedadlarından biridir. Onun tam divanı meydana çıxarılaçaq olursa, bu, bütün türk ədəbiyyatı üçün pək məsud bir hadisə təşkil edəcəkdir*” [3, s.43]. F.Köprülü Füzulinin Həbiblidən bəhrələndiyini, bu iki şairin yazı üslubunda yaxınlıq olduğunu göstərmişdir. Alimə görə, hətta Nəsimidən də əvvəl poeziyada yaranmış, Azərbaycan şairlərinə məxsus tərz, üslub olmuşdur: “*Həbibli kəndisindən yarım əsr sonra olan böyük dahi Füzuli üzərində hər halda pək mühüm təsirət icra etmişdir... Füzulinin əsərlərilə cüzi aşinalığı olan hər kəs ilk oxuyuşda etiraf edər ki, bu saf, səmimi, aşıqanə əda Füzulininkindən fərqsizdir. Məməfi, bu tərz-i-şeyrin, yuxarıda ərz etdiyimiz kimi, yalnız Həbibliyə, yalnız Füzuliyə deyil, Nəsimidən, hətta daha əvvəlkilərdən başlayaraq son zamanlara qədər bütün azəri türk şeyrinə məxsus olduğunu unutmamalıdır*” [3, s.42-43].

Həbibinin səmimi və sadə üslubu Füzulinin irfani dərinlikli, simvolizm zənginliyinə malik poeziyasına bir pillə rolunu oynamışdır. Bu inkişaf Azərbaycan poeziyasında **səmimiyyətlə fəlsəfinin, xalq dili ilə divan dilinin sintezinin** mümkünlüyünü sübut edir. Füzulinin dili Həbibli təməlinə yüksələn və eyni zamanda yeni poetik üfurlər açan bir təkamül xətti kimi qiymətləndirilə bilər.

Füzuli ustadlarının poetik mirasını qorumaqla kifayətlənmir, onu yeni poetik qatlarla zənginləşdirir, irfani və fəlsəfi dərinliklərlə genişləndirir. Beləliklə, söz sənətini zamanın fəvqündə daşıyan bir ədəbi körpü rolunu oynayır.

Füzulinin öz poeziyasında ustadlarına ehtiramı, onun **ədəbi və mənəvi kamilliyinin göstəricisidir**. Bu münasibət yalnız poetik bərc deyil, həm də **klassik ədəbiyyatın canlı və davamlı bir ənənə**

olduğunu sübut edən nümunədir. Həbibini ilə Füzuli arasında qurulan bu mənəvi körpü Azərbaycan poeziyasının sələf-xələf ardıcılığını və bədii inkişaf xəttini aydın şəkildə ortaya qoyur.

Nəticə

*Füzuli Həbibini yalnız bir şair kimi deyil, **ədəbi məktəb təmsilçisi** kimi qəbul etmişdir. Bu, Azərbaycan klassik poeziyasının sələf-xələf zəncirində davamlılığını göstərən mühüm nümunədir.*

*Həbibinin poetik irsi, Füzuli yaradıcılığı üçün həm mövzu, həm də estetik baxımdan mühüm stimulla rolunu oynamışdır. Füzuli bu təsiri yalnız təqlid səviyyəsində deyil, yaradıcı şəkildə mənimsəmiş, onu irfani və fəlsəfi dərinliklərlə zənginləşdirərək klassik Azərbaycan poeziyasına yeni nəfəs bəxş etmişdir. Beləliklə, bu münasibət yalnız iki şair arasındakı şəxsi münasibət deyil, **ədəbiyyat tarixində davamlılıq və inkişaf prinsipinin təcəssümüdür.** Həbibinin sadə, lakin mənalı şeirləri Füzulinin irfani və fəlsəfi poeziyasına zəmin yaratmış, klassik Azərbaycan ədəbiyyatında **sələf-xələf** münasibətinin gözəl nümunəsini ortaya qoymuşdur.*

Bu iki dahi şairin yaradıcılığını ədəbiyyatımızdakı sələf-xələflik münasibətlərini, dövrün ədəbi əlaqələrini araşdırmaq üçün tədqiqatçılara çox dəyərli material verir. Beləliklə, aydın olur ki, Füzuli Azərbaycan mədəniyyətinin ən böyük nailiyyətləri olan Nizami, Xaqani və Həbibini ədəbi ənənələri ilə qidalanmış, o ənənələri davam və inkişaf etdirərək Azərbaycan ədəbiyyatına yeni məzmun, yeni bədii keyfiyyətlər gətirmişdir. Füzuli yalnız öz doğma vətəni Azərbaycanda deyil, bütünlüklə Yaxın Şərqdə, Avropada və Rusiyada tədqiq edilib öyrənilmiş və yüksək qiymətləndirilmişdir. O, Azərbaycan xalqının yetişdirdiyi ölməz sənətkarlardandır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, III cildə, - I c., - Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, -1960. – 589s.
2. Füzuli, M. Əsərləri. Altı cildə/ - I cild, - Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
3. Köprülüzadə, M. F. Azəri ədəbiyyatına aid tədqiqlər / - Bakı: Sabah,- 1996.
4. Məmmədov, Ə. Füzulini heyran edən şairimiz Həbibini (Şeirlər) - Bakı:- “Şərq-Qərb”, 2006. – s. 728s. 4-16
5. Səfərli, Ə., Yusifov, X. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı / - Bakı: Ozan, - 1998.

Ilaha Alekbarova

The influence of Habibi's work on Fuzuli's poetry

Summary

Habibi, who lived in the late XV-early XVI century, occupies an important place in the history of Azerbaijani poetry due to his original artistic and stylistic features. The poems of Habibi, who wrote his works in his native Azerbaijani language in a clear style, touched on topics such as Hurufism and Sufism. However, the Habibi divan has not survived to our times. Of his literary heritage, only up to 50 poems are known (odes, ghazals, musaddy, tohid, etc.). In his poems, he praised human dignity, spiritual beauty and love. Motives related to Hurufism have found their place in Habibi's poems. He wrote philosophical poems on the themes of love and Sufism with clear and vivid metaphors.

Habibi's work had a strong influence on Azerbaijani poetry, on the work of Fuzuli and others, on Turkic poetry in general. In the language of his poems, which is close to the vernacular manner of expression, complex Arabic and Persian compositions are somewhat scarce. Fuzuli, who had shown an interest in poetry since childhood, received his first poetic inspiration from Habibi.

Habibi wrote his works in his native Azerbaijani language. And in the following years he taught poets, including Fuzuli. It was from Habibi that Fuzuli received his first poetic inspiration. Fuzuli Habibi wrote nasirs based on his poems.

Fuzuli's poetic legacy is priceless. Influenced by the works of Muhammad Fuzuli, the Azerbaijani people have achieved great success in the development of their culture over the centuries and especially in the 20th century.

Keywords: *Fuzuli, ghazal, poetry, lyrics, love.*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Elnurə Babayeva**
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*